

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lucija Kovačič

Kooperative v Sloveniji v času gospodarske krize

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lucija Kovačič

Mentorica: red. prof. dr. Aleksandra Kanjuc-Mrčela

Kooperative v Sloveniji v času gospodarske krize

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Kooperative v Sloveniji v času gospodarske krize

Kooperativa je organizacija, ki pripada ljudem, ki jo uporabljajo, to je ljudem, ki so jo ustanovili z namenom, da se oskrbujejo z blagom in storitvami, ki jih potrebujejo. Njen namen je pospeševanje gospodarske korist in razvijanje dejavnosti svojih članov. Temelji na demokratičnem odločanju o upravljanju organizacije. Njeno pa delovanje izhaja iz vrednot, ki naj bi omogočale pošteno in učinkovito delovanje ter zagotavljale varnost svojim članom in zaposlenim. Kooperative so igrale pomembno vlogo v gospodarskem razvoju po celem svetu, saj so izredno učinkovite v času gospodarske krize. Poleg tega veliko prispevajo k ekonomski in finančni stabilnosti ter k ohranjanju delovnih mest. Predstavljajo enega najmočnejših stebrov družbene ekonomije in socialnega podjetništva, saj so bistveno bolj odporne na negativne posledice globalne ekonomske krize. Kooperative so v evropskem in tudi svetovnem pogledu unikatno umeščene v družbo, saj predstavljajo protiutež profitnim podjetjem. Zaradi svojega specifičnega upravljavsko-lastniškega načina delovanja so sposobne razviti socialni kapital, pripadnost in inovacijski potencial, ki jim omogoča gospodarsko konkurenčnost v primerjavi s strogim profitnim gospodarstvom.

Ključne besede: kooperative, gospodarska kriza, ekonomska učinkovitost.

Cooperatives in Slovenia during the economic crisis

A cooperative is an organization that belongs to the people who use it and who founded it with the purpose of supplying the goods and services they need. Its purpose is to promote the economic benefits and the development of activities of its members. They are based on democratic decision making considering the management of the organization. Its operations result from values that should allow fair and efficient functioning and ensure the safety of its members and employees. Cooperatives have played an important role in the economic development throughout the world, as they are highly effective in times of economic crisis. Moreover, they greatly contribute to the economic and financial stability and to the preservation of jobs. They represent one of the strongest pillars of the social economy and social entrepreneurship, as they are significantly more resistant to the negative effects of the global economic crisis. Cooperatives are uniquely placed in society in the European and global context, as they represent a counterweight to profit businesses. Due to its unique management-ownership operating mode they are able to develop social capital, loyalty and innovative potential, which allow them to be economically competitive compared to strict profit businesses.

Key words: cooperatives, economic crisis, economic efficiency.

Kazalo

1. UVOD	5
2. KAJ JE KOOPERATIVA	6
2.1. Načela delovanja kooperativ	7
2.2. Vrste kooperativ	8
2.3. Zakonodajna ureditev kooperativ v Sloveniji.....	10
3. ZGODOVINA ZADRUŽNIŠTVA	11
3.1. Razvoj kooperativ v tujini	11
3.2. Zgodovina zadružištva v Sloveniji	13
4. EKONOMSKA UČINKOVITOST KOOPERATIV	16
4.1. Prednosti kooperative	18
4.2. Omejitve kooperative	20
4.3. Posledice svetovne gospodarske krize na kooperative	23
4.4. Vpliv gospodarske krize na slovensko zadružištvo	26
4.5. S kooperativami nad krizo.....	26
5. SKLEP	32
6. LITERATURA	35

1 UVOD

Kooperative oziroma zadruge so organizacije, ki so sestavljene iz skupine ljudi, ki skupaj delujejo, da bi dosegli zadane cilje in pričakovanja njenih članov. Gre za obliko delitve lastništva in demokratičnega odločanja o upravljanju organizacije (The Co-operative Group 2013).

Kooperative so igrale ključno vlogo pri mednarodnem razvoju gospodarstva že več kot 100 let (Cooperatives Europe 2013). Zaradi globalizacijskih tokov in družbenega življenja pa delujejo vse bolj preko meja posameznih držav (Zadružna zveza Slovenije 2006).

V Sloveniji so se po drugi svetovni vojni ohranile posamezne oblike kooperativnih modelov, do osamosvojitve Slovenije so delovale tudi stanovanjske in obrtne cooperative, a so se po letu 1991 ohranile predvsem kmetijsko-gozdarske cooperative. V samostojni Sloveniji je bilo nekaj vmesnih poizkusov spodbujanja razvoja delavskih in socialnih kooperativ, a so le-ti zaradi nedelujočega podpornega okolja spodleteli. Vzroki za pomanjkanje ustreznih podpornih politik so zagotovo tudi v tem, da se cooperative nemalokrat še vedno po krivici in v veliki meri smatra za institucije nekdanjega socialističnega sistema (Zadruga Slovenije 2013).

Analize Združenja evropskih kooperativ (Cooperatives Europe 2013) kažejo, da so cooperative izredno učinkovite v kriznih časih, zlasti zaradi njihovega prispevka k ekonomski in finančni stabilnosti ter k ohranjanju zaposlitev in ustvarjanju delovnih mest. Omogočajo razvoj evropskega prometa, energije in komunikacijske infrastrukture ter storitev, zlasti v bolj oddaljenih področjih. Posebna oblika cooperative, evropska kooperativa, ki je opredeljena v nadaljevanju, pa se razširja na področju storitev in proizvodnega sektorja, saj omogoča lokalno alternativo za globalno poslovanje. Mnoge cooperative po svetu so tudi omogočile vključevanje žensk na trg delovne sile in dostop do kreditov, informacij o proizvodih in trgih, do tehnologije in usposabljanja v menedžmentu.

Cilj diplomskega dela je predstaviti možen položaj kooperativ k svetovnemu gospodarstvu ter potencial, ki ga imajo cooperative pri okrevanju gospodarstva v času globalne gospodarske krize zlasti v Sloveniji. Namen dela je predstaviti prednosti in omejitve cooperative kot organizacijske oblike ter njeno ekonomsko učinkovitost v povezavi z zmanjševanjem

negativnih učinkov gospodarske krize, kot so zmanjševanje števila delovnih mest, neučinkovito gospodarsko delovanje podjetij ter pomanjkanje skrbi za okolje in skupnost. V diplomskem delu je predstavljen tudi zakonodajni okvir kooperativ ter zgodovinski pregled razvoja združništva.

Glavno raziskovalno vprašanje v diplomskem delu pa je, kakšen je možen prispevek kooperativ pri zmanjševanju negativnih posledic aktualne gospodarske krize.

2 KAJ JE KOOPERATIVA

Slovenska zakonodaja opredeljuje, da je kooperativa ali zadruga organizacija, katere namen je pospeševati gospodarske koristi in razvijati gospodarske ali družbene dejavnosti svojih članov. Temelji na prostovoljnem pristopu, svobodnem izstopu ter enakopravnem sodelovanju in upravljanju članov. (ZZad, 1. čl.). Kooperativa lahko opravlja eno ali več dejavnosti, če za vsako od njih izpolnjuje predpisane pogoje in se s tem uresničuje namen, zaradi katerega je bila ustanovljena. Posle, ki jih sklepa s svojimi člani, lahko sklepa tudi z drugimi osebami, če tako določajo združna pravila, a tega ne sme početi na takšen način in v tolikšnem obsegu, da bi zaradi tega njeno sodelovanje s člani imelo podrejen pomen (ZZad, 3. čl.).

Kooperativa je organizacija, ki pripada ljudem, ki jo uporabljajo, to je ljudem, ki so jo ustanovili z namenom, da sebe oskrbujejo z blagom in storitvami, ki jih potrebujejo. Člani kooperative si delijo nadzor in med seboj volijo člane za organe vodenja, upravljanja in nadzora. Člani investirajo v delež kooperative, da zagotavljajo kapital za njeno delovanje, dobiček pa se vrne članom. Kooperative delujejo za dobro svojih članov in zagotavljajo dobro kvaliteto proizvodov in storitev pri najnižji možni ceni (Cooperative Center Federal Credit Union 2013). Bistvena gospodarska funkcija kooperative je v tem, da koristi članom in se izvaja skozi skupen poslovni obrat (Kovačič 1992). Gre za organizacijsko obliko, ki temelji na idejah o utemeljevanju obstoja na neposrednih stikih in lastnem delovanju v družbi (Kanjuo Mrčela 1999).

Posebna oblika kooperative pa je evropska kooperativa ali Societas Cooperativa Europaea, katere namen je razvijanje internih trgov ter zmanjševanje trenutnih meddržavnih omejitev. Podjetjem naj bi olajševala poslovanje izven evropskih meja, s tem pa naj bi se krepila njihova konkurenčnost. Evropska kooperativa je samostojno združenje, katerega sestavljajo

osebe, ki se med seboj povezujejo prostovoljno, da bi zadovoljili skupne gospodarske, socialne in kulturne želje in potrebe s pomočjo sredstev podjetja, ki je v skupni lasti in kjer je moč demokratično porazdeljena (Europa 2011).

2.1 Načela delovanja kooperativ

Kooperative delujejo v skladu s sedmimi načeli, ki so prostovoljno in odprto članstvo; demokratičen nadzor članov; gospodarsko sodelovanje članov; avtonomija in neodvisnost; izobraževanje, usposabljanje in informacije; sodelovanje med kooperativami ter skrb za skupnost (Birchall in Ketilson 2009). Ta načela predstavljajo smernice, na podlagi katerih kooperative svoje vrednote prenašajo v prakso.

1. *Prostovoljno in odprto članstvo* se v kooperativah kaže v tem, da so le-te prostovoljne organizacije, ki so odprte vsem osebam, ki so sposobne uporabljati storitve kooperative. Hkrati sprejemajo odgovornost, ki jih s seboj prinese članstvo, brez kakršnekoli diskriminacije.
2. *Demokratičen nadzor članov* predstavlja demokratično organiziranje kooperative, saj jo nadzirajo njeni člani, ki aktivno sodelujejo pri oblikovanju svojih politik in odločanju.
3. Pri *gospodarskem sodelovanju članov* gre za enakovreden prispevek članov in demokratičen nadzor nad kapitalom kooperative. Vsaj del kapitala je po navadi skupna last kooperative, njeni člani pa lahko dobijo omejeno nadomestilo za vpisan kapital.
4. Kooperative so *avtonomne in neodvisne* organizacije, saj v sodelovanju z drugimi organizacijami, vključno z vlado, izhajajo iz demokratičnega nadzora svojih članov in ohranjajo avtonomijo.
5. Omogočajo *izobraževanje in usposabljanje* za svoje člane, da lahko učinkovito prispevajo k razvoju organizacije ter posredujejo *informacije* širši javnosti o naravi in prednostih njihovega delovanja.

6. Načelo *sodelovanja med kooperativami* omogoča učinkovito delovanje kooperativ za svoje člane ter krepi zadružno gibanje s tem, ko kooperative sodelujejo preko lokalnih, regionalnih, državnih in mednarodnih struktur.
7. Kooperative prispevajo tudi k trajnostnemu razvoju svojih skupnosti preko politik, ki jih potrjujejo njeni člani in s tem *skrbijo za skupnost* (CECOP 2005).

2.2 Vrste kooperativ

Kooperative je možno razdeliti po več osnovnih merilih. Nekatere opredelitve imajo izključno gospodarski oziroma sociološki pomen, druge pa so pomembne tudi s pravnega vidika (Avsec 1999).

Glede na stopnjo vključenosti članov podjetja oziroma gospodinjstva v kooperativo razlikujemo *storitvene ali pomožne kooperative* ter *proizvodne ali produktivne kooperative*. Za pomožne kooperative je značilno, da prevzemajo eno ali več določenih, omejenih gospodarskih nalog, katere je pred vstopom v kooperativo član opravljal v svojem podjetju ali gospodinjstvu (na primer nabavne, prodajne, kreditne in stanovanjske kooperative) (Avsec 1999). Proizvodne kooperative pa predstavljajo kooperative, kjer so člani neodvisni proizvajalci in med seboj sodelujejo na različne načine. Lahko kupujejo izdelke kmetov, najemajo menedžerje, upravljajo omrežja članov in podobno (Cooperative Development Institute 2011). Posamezni člani niso več gospodarsko samostojni in postanejo delavci v skupnem obratu kooperative. Navadna produktivna kooperativa vključuje le podjetja oziroma obrate članov, ne pa tudi članskih gospodinjstev (na primer izraelski »moshav«, baskovski »Mondragon«). Popolna produktivna kooperativa pa je skupnost proizvodnje in potrošnje, saj popolnoma prevzame podjetja in gospodinjstva posameznih članov (na primer izraelski »kibuc«) (Avsec 1999).

Glede na pravni položaj se lahko kooperative razdeli na *registrirane* in *neregistrirane*. Razvrstitev temelji na nemški pravni ureditvi, ki razlikuje kooperativo v materialnem, vsebinskem smislu ter kooperativo v pravnem, formalnem smislu. Z vsebinskega vidika je kooperativa vsako združenje, ki ima namen pospeševati gospodarske koristi svojih članov ne glede na pravno obliko. S formalnega, pravnega vidika pa se za kooperativo šteje le tisto združenje, ki je ustanovljeno v pravni obliki (Avsec 1999).

Kooperative je mogoče razvrstiti tudi glede na odgovornost oziroma jamstvo članov za obveznosti kooperative. V kooperativah z neomejeno odgovornostjo članov za obveznosti kooperative imajo člani neomejeno odgovornost, torej z vsem svojim premoženjem odgovarjajo za obveznosti kooperative¹. V kooperativah z omejeno odgovornostjo članov so člani odgovorni za obveznosti kooperative z vsem svojim premoženjem, a le do določenega zneska. V kooperativah brez odgovornosti članov pa člani osebno ne odgovarjajo za obveznosti kooperative. Po slovenskem zakonu se lahko ustanovijo kooperative z omejeno odgovornostjo članov ali brez osebnega jamstva članov za obveznosti kooperative (Avsec 1999).

Kooperative se lahko razvrsti tudi glede na območje delovanja, in sicer se v tem primeru delijo na *mestne* in *podeželske kooperative* (Avsec 1999).

Z vidika samostojnosti združnega posloводства od članov kooperative pri odločanju nemška teorija kooperative razvršča na *tradicionalne*, *tržne* in *integrirane*. V *tradicionalnih* kooperativah ima glavno vlogo pri odločanju občni zbor, posloводство pa je le izvršni organ. Kooperativa izpolnjuje zahteve članov, le-ti pa imajo pravno in moralno dolžnost, da sodelujejo s kooperativo (Dülfer v Avsec 1999, 39), člani pa vlagajo zelo malo kapitala vanje, zato tudi akumulirajo malo kapitala (Von Pischke in Rouse 2004). *Tržne* kooperative so bolj osamosvojene od svojih članov. Člani kooperativo dojemajo kot enega od tržnih partnerjev, razmerje med člani in kooperativo pa se ne razlikuje bistveno od drugih tržnih razmerij. Zaradi ostrejšje konkurence z drugimi podjetji ima posloводство kooperative večjo moč (Dülfer v Avsec 1999, 39). Njeni člani niso le uporabniki ampak tudi vlagatelji (Von Pischke in Rouse 2004) *Integrirane* kooperative pa temeljijo na močnem položaju posloводства, na katerega člani prenesejo pooblastila za najpomembnejše odločitve o kooperativi ter tudi glede svojih lastnih podjetij oziroma gospodarskih enot. Podjetja članov obdržijo pravno samostojnost, gospodarsko gledano pa so popolnoma vključena v kooperativo (Dülfer v Avsec 1999, 39).

Kooperative se lahko razvrsti tudi glede na raven organiziranja, in sicer na *kooperative prve stopnje* ali *primarne kooperative* ter *kooperative druge oziroma višje stopnje* (sekundarne,

¹ Kooperative z neomejeno odgovornostjo članov slovenski zakon ne ureja, a se lahko jamstvo članov določi na tako visoki ravni, da je praktično izenačeno z neomejeno odgovornostjo (Avsec 1999).

terciarne in druge). Primarne kooperative združujejo posameznike in predstavljajo prvo stopnjo v organiziranju kooperative. V kooperative druge stopnje so včlanjene primarne kooperative, kooperative druge stopnje pa se nato lahko združujejo v kooperative tretje stopnje itd. (Avsec 1999).

V grobem je možno kooperative razdeliti tudi po dejavnosti, pri čemer se razvrščajo na *kmetijske in gozdarske kooperative, industrijske in obrtne kooperative, trgovinske kooperative* ter *storitvene kooperative* (Avsec 1999).

Glede na gospodarski položaj članov se kooperative delijo na *kooperative proizvajalcev ali podjetnikov* (člani so kmetje, trgovci, obrtniki oziroma podjetniki), na *potrošniške kooperative* (člani so potrošniki) ter na *delavske produktivne kooperative* (člani kooperative so njeni delavci) (Avsec 1999). Potrošniške kooperative so v lasti ljudi, ki želijo kupiti izdelke ali storitve od kooperative. Delavske kooperative pa si lastijo nekateri ali vsi delavci kooperative ter zaposlenim omogočajo, da si lastijo podjetje s pomočjo nizkega finančnega investiranja (Cooperative Development Institute 2011).

Kooperative je možno razvrstiti tudi glede na vrsto nalog, ki jih opravljajo za svoje člane. V tem primeru se delijo na *enonamenske ali specializirane* ter na *večnamenske ali splošne kooperative* (Avsec 1999).

Glede na velikost kooperative pa so le-te lahko *majhne, srednje* ali *velike*. Ta razvrstitev je urejena z računovodskimi predpisi, ki po tem merilu razvrščajo gospodarske družbe in pravne osebe (Avsec 1999).

2.3 Zakonodajna ureditev kooperativ v Sloveniji

Glavni zakon, ki ureja delovanje kooperativ v Sloveniji, je zakon o zadrugah. Najnovejša različica zakona je stopila v veljavo leta 2009 in ureja pravne postopke kako ustanoviti kooperativo, vključevanje in izključevanje članov ter opredeljuje organe, ki upravljajo in nadzirajo delovanje kooperative. Poleg tega ureja premoženje kooperative, njeno prenehanje ter statusno preoblikovanje in združevanje.

Glavna ideja, ki je vodila oblikovanje zakona o zadrugah, je bila, da se zakon piše za ljudi. Gre za splošen zakon, ki velja za vse vrste kooperativ, upošteva pa seveda tudi evropsko zakonodajo s področja združništva. Po zakonu je kooperativa praviloma organizacija velikega števila malih proizvajalcev, potrošnikov ter varčevalcev, ki z ustanovitvijo kooperative predstavljajo učinkovito konkurenco kapitalističnim podjetjem (Toplak 1922).

Glavni namen slovenskega zakona o zadrugah je spodbujati združništvo, s tem pa, zlasti v času gospodarske krize, omogočiti stabilno zaposlovanje in učinkovito delovanje gospodarstva. Zakon naj bi zaposlenim v kooperativah omogočil, da so udeleženi v procesu vodenja organizacije ter s tem sami nadzirajo njeno poslovanje in delujejo v svoje dobro. Zakon o zadrugah zajema pravno podlago in osnovni okvir, kateremu morajo slediti člani in ustanovitelji kooperativ, hkrati pa jim še vedno dopušča kar nekaj svobode pri definiranju podrobnosti glede delovanja kooperativ, zlasti s pomočjo združnih pravil. Spodbuja kolektivno delovanje in upravljanje kooperativ, kar povečuje varnost zaposlenih, saj imajo sami nadzor nad dejavnostjo in načinom vodenja organizacije. Omogoča jim večjo svobodo pri sprejemanju odločitev, posledično pa lahko člani kooperative lažje uresničujejo svoje cilje znotraj posamezne kooperative.

3 ZGODOVINA ZADRUŽNIŠTVA

3.1 Razvoj kooperativ v tujini

Najzgodnejši zapisi o kooperativah prihajajo iz škotskega mesta Rochdale iz leta 1761, kjer so lokalni tkalci začeli prodajati svoje proizvode, s tem pa se je oblikovala Fenwick Weaverjeva družba (Fenwick Weavers' Society). Obstaja veliko zapisov o kooperativah, ki so nastale kot majhna organizacija v zahodni Evropi, severni Ameriki in na Japonskem sredi 19. stoletja, vendar pa so pionirji iz Rochdalea tisti, ki se jih po navadi smatra za prototip moderne kooperativne družbe in ustanovitelje kooperativnega gibanja leta 1844 (ICA 2011).

Leta 1862 je Friedrich Raiffeisen ustanovil prvo kmečko hranilno kreditno združenje (Kovačič 1999), ki je omogočil nujno prehransko pomoč lačnim kmetom in njihovim družinam ter jim pomagal modernizirati njihov način dela in dostop do trgov za njihove proizvode. Raiffeisen je oblikoval novo vrsto prihrankov in kreditne kooperative, ki so jih prevzeli kmetje. Ideja ruralne bančne kooperative se je razširila po celinski Evropi in

prispevala k spodbujanju ponudbe in trženja kooperativ, kar je pripomoglo k oblikovanju moderne kmetijske ekonomije. V istem času je socialni reformator Schultze-Delitsch izumil podobno obliko bančnih kooperativ za meščanstvo, ki so ponujale kredite za obrtnike in majhne podjetnike in jim s tem omogočale preživetje v času hitrih ekonomskih sprememb in pogostih depresij, ki so spremljale industrijsko revolucijo (Meyer v Birchall in Ketilson 2009, 5).

Podobno se je v Združenih državah Amerike v času velike depresije v 30. letih 20. stoletja oblikovala kooperativna banka, ki je imela podporo države v sklopu »Novega dogovora« (»New Deal«), in je omogočala pomembne kmetijske kredite. V tem času je bil sprejet Akt o zveznih kreditnih kooperativah (»Federal Credit Union Act«), ki je zagotavljal, da kreditne kooperative omogočajo dostop do kreditov ljudem, ki imajo malo sredstev. Poleg tega je bil akt namenjen tudi stabilizaciji neuravnovešenega globalnega finančnega sistema (Meyer v Birchall in Ketilson 2009, 5). V ZDA so v času velike depresije kmetijske kooperative postale zelo številčne in se razširile po celi Ameriki. Kreditne kooperative so dobile podporo s strani države, a se je spodbujalo kmete, da prevzamejo nadzor nad svojimi kooperativnimi bankami (USDA Rural Development v Birchall in Ketilson 2009, 6). Na Švedskem pa so po padcu cen leta 1930 nadzor nad krediti kmetov prevzele združne zveze, katerim je predsedoval nacionalni sindikat švedskih kmetov (Birchall in Ketilson 2009).

V 40. letih 19. stoletja, ko je imela Velika Britanija veliko ekonomskih težav, so se začele pojavljati maloprodajne potrošniške kooperative med tekstilnimi delavci kot edina alternativa izseljevanju in lakoti. Te kooperative so prestale mnogo kriznih obdobij, tudi dve svetovni vojni in veliko depresijo ter tako postajale vedno močnejše do 50. let 20. stoletja, ko so imele 12 odstotni delež v trgovini na drobno in so prispevale k razvoju in rasti podobnih sektorjev kooperativ po celi Evropi (Birchall v Birchall in Ketilson 2009, 7). Lastnost teh kooperativ, da so bile sposobne vzdržati krizi in omogočati distribucijo omrežij, ki so zagotavljala oskrbo s hrano, je privedlo do uporabe kooperativ pri obnovi Nemčije in Japonske po drugi svetovni vojni. Po padcu sovjetske zveze pa so potrošniške kooperative v okolici Moskve preživele ekonomsko krizo, se preoblikovale in začele ponovno gospodarsko rasti (Birchall v Birchall in Ketilson 2009, 7).

V času krize v 30. letih 20. stoletja so kooperative s področja elektrike in telekomunikacije pomagale pri preoblikovanju ruralne ekonomije v ZDA. V 60. letih so v mestu New York

začeli ukinjati na tisoče posestev v lasti najemodajalcev zaradi neplačevanja davkov, najemodajalci pa so se odzvali z zapuščanjem stanovanjskih blokov. V tem času se je oblikovalo gibanje stanovanjskih kooperativ, ki je uspešno nastanilo približno 27.000 družin. Danes pa je lastništvo v kooperativi najbolj pogosta oblika lastništva stanovanja v mestu New York (Coldwell Banker v Birchall in Ketilson 2009, 7).

V 70. in na začetku 80. let 20. stoletja se je v zahodni Evropi odvijalo temeljno preoblikovanje industrije, ki je privedlo do množične brezposelnosti. Mnogi delavci so se na to odzvali s prevzemanjem podjetij s pomočjo kooperativ, ki so bile v lastništvu zaposlenih, ki so zmanjšale izgubo delovnih mest. Podobno so v Argentini leta 2001, ko je finančni zlom povzročil na tisoče stečajev, delavci prevzeli preko 200 podjetij in jih z vladno pomočjo vodili sami (Howarth v Birchall in Ketilson 2009, 7). Recesija na Finskem na začetku 90. let 20. stoletja, ki se je pojavila po padcu Sovjetske Zveze, je povzročila brezposelnost, ki je dosegla več kot 20 odstotkov. Posledično so se začele oblikovati nove delavske kooperative, ki jih je spodbujalo in podpiralo Ministrstvo za delo in finsko združeno gibanje. Na podlagi tega se je ustanovilo preko 1200 kooperativ, ki so bile namenjene vključevanju brezposelnih na trg delovne sile (Birchall v Birchall in Ketilson 2009, 7).

3.2 Zgodovina zadružništva v Sloveniji

Zadružništvo je v Sloveniji temeljilo na pravni ureditvi starega avstrijskega, kasneje pa starojugoslovanskega zakona (Toplak 1992). V drugi polovici 19. stoletja so v Sloveniji dozorele gospodarske in družbene razmere za razvoj kmetijskih kooperativ (Zadružna zveza Slovenije 2006). Ideja zadružništva se je začela pojavljati kot ena od alternativ vedno večjemu prodoru kapitalizma (Adamič v OZS 2011, 1) Najprej so se ustanovile zadružne hranilnice, kasneje pa še kmetijske in gozdarske kooperative. Leta 1872 je bila ustanovljena prva kreditna kooperativa v Ljutomeru, ki je dala povod za razvoj zadružništva v Sloveniji, za tem pa je sledilo množično ustanavljanje kreditnih kooperativ (Zadružna zveza Slovenije 2006). Med prve obrtniške kooperative pa se šteje kooperativa krojačev, šivilj in podobnih rokodelstev, ki je bila ustanovljena leta 1873 v Ljubljani (OZS 2011).

V prvi razvojni dobi je imelo slovensko zadružništvo predvsem narodno obrambno vlogo. Posojilnice so zlasti v mestih in trgih ustanavljali narodno zavedni izobraženci, trgovci in večji kmetje. Leta 1883 pa je bila ustanovljena prva zadružna zveza, Zveza slovenskih

posojilnic v Celju. Proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja je zadružništvo prešlo v drugo razvojno obdobje in dobivalo močno socialno vlogo. Pod pritiskom kmetijske krize, ki je povzročila propad številnih kmetij in množično izseljevanje, so na podeželju začele nastajati številne kreditne in druge kmečke kooperative, ustanovljene po Raiffeisnovih načelih, z nizkimi deleži, neomejenim jamstvom in ožjim poslovnim območjem. Kreditne kooperative so uspeli znižati obrestne mere, zagotoviti kmetom dostop do kreditov in izkoreniniti oderuštvo. Na prelomu med 19. in 20. stoletjem je nastalo večje število poslovnih in revizijskih zadružnih zvez, saj je zakon iz leta 1903 predpisal obvezno revizijo kooperativ vsake dve leti (Zadružna zveza Slovenije 2006).

Po prvi svetovni vojni je kreditne kooperative prizadela neugodna menjava denarja in povojna inflacija, mlekarske, gozdarske in druge kooperative pa so izgubile precejšen del trga za svoje proizvode (Zadružna zveza Slovenije 2006), obrtniške organizacije pa so se prilagajale novi državni ureditvi (OZS 2011). Zaradi vsesplošnega pomanjkanja se je začelo razvijati potrošniško zadružništvo. Druga svetovna vojna je začasno ustavila dejavnost zadružnih organizacij. Ustanovljen je bil iniciativni zadružni odbor za Slovenijo z namenom, da zavaruje zadružno premoženje in zadružništvo preoblikuje v sklad z novim družbenim redom, v katerem je zadružništvo postalo opora državnemu gospodarskemu sektorju. Leta 1946 je bil sprejet temeljni zakon o zadrugah, izvajala pa se je tudi agrarna reforma in kolonializacija, ki je dokončno odpravila kmečke dolgove (Zadružna zveza Slovenije 2006).

Neuspešen poskus kolektivizacije kmetijstva s kmečkimi delovnimi zadrugami od leta 1948 do leta 1953 je povzročil, da le-te prenehajo delovati in se reorganizirajo v splošne, nabavno-prodajne kmetijske kooperative. Po prehodu v delavsko in družbeno samoupravljanje in bolj liberalnih predpisih o kmetijskih kooperativah, so se te številčno močno razširile, postale so poslovno dobro povezane in učinkovite organizacije, v katere je bilo včlanjenih večina kmetov. Konec leta 1956 je bilo v Sloveniji 695 kmetijskih kooperativ s približno 126.000 člani. Zadružništvo je konec 50. let doseglo izreden gospodarski vzpon ter pridobilo veliko politično in materialno moč, ki je začela ovirati skladnost družbenega razvoja na škodo delavskega razreda. Sprejeti so bili novi predpisi o kmetijskih kooperativah, katere so vse bolj izenačevali s podjetji, in so spodbujali k ustanavljanju velikih družbenih posestev in kmetijskih kombinatov. Zadružne zveze so bile razpuščene, kmetijske kooperative pa so morale opustiti gozdarsko dejavnost in začeli so se procesi spajanja kooperativ s podjetji. Število kooperativ se je bistveno zmanjšalo in leta 1965 je v Sloveniji delovalo samo še 78

kmetijskih kooperativ s 48.713 člani (Zadružna zveza Slovenije 2006). Leta 1966 je bil sprejet zakon o zadrugah, kar je spodbudilo kooperative, da so se začele boriti za enako obravnavo v primerjavi s proizvajalnimi organizacijami (OZS 2011).

Leta 1970 pa je združništvu ponovno priznано pomembno mesto v razvoju zasebnega kmetijstva. Dovoljena je bila ustanovitev najprej Zveze hranilno-kreditnih služb Slovenije leta 1971 in leta 1972 Zadružne zveze Slovenije. Svoje ustanovitveno delo je osredotočila na ponovno organiziranje kmetijskih in gozdarskih združnih organizacij v Sloveniji. Zveza naj bi prispevala k izboljšanju gospodarskega položaja kmetov, urejanju trga, kreditiranju, izobraževanju in izpopolnjevanju kmetijske zakonodaje. Po letu 1975 je pri obnovi združništva sodelovala tudi Mednarodna banka za obnovo in razvoj. V okviru kooperativ so kmetijski pospeševalci svetovali kmetom, kako se preusmeriti v večjo tržno pridelavo. Začelo se je množično tehnološko posodabljanje kmetij (Zadružna zveza Slovenije 2006).

V 80-tih letih so se razširila skupinska zavarovanja družbeno organizirane pridelave hrane, skupinsko zavarovanje hmelja in vinogradov ter zavarovanje živine, nasadov in posekov. Kooperative pa so bile glavni organizatorji skupinskih zavarovanj. Kmetijske kooperative in gozdarske organizacije kooperantov so odigrale veliko razvojno vlogo, saj so prispevale k graditvi infrastrukture, pospeševale turizem na kmetijah in podpirale dopolnilno dejavnost in izobraževanje. Kot interesno zastopniška organizacija kmetijskih in gozdarskih kooperativ je Zadružna zveza Slovenije sprožila številne predloge za podporo združnemu kmetijstvu na področju investicijske, davčne in drugih politik. Prizadevala si je za izboljšanje socialne varnosti kmetov, uspela je urediti socialno in pokojninsko zavarovanje kmetov, predvsem pa je aktivno sooblikovala takratno slovensko kmetijsko politiko (Zadružna zveza Slovenije 2006).

Leta 1992 je bil sprejet Zakon o zadrugah, ki je pravno uredil status in poslovanje kooperativ, ter definiral njihov položaj v živilsko predelovalni industriji. V intervencijski, zemljiški, davčni in socialni politiki so bile odpravljene skoraj vse ugodnosti za kmetijske in gozdarske kooperative. Hitra liberalizacija kmetijskega trga jim ni bila naklonjena, kmetijsko svetovalna služba pa je prešla pod državno upravo. Kooperative so s pomočjo zakonodaje pridobile deleže do največ 45 odstotkov kapitala v 45 podjetjih živilsko predelovalne industrije in tako postale solastnik in soupravljalcev predelovalnih podjetij. Prav tako so vlagale postopke za vračilo podržavljenega premoženja. Po štiridesetih letih je Zadružna zveza Slovenije ponovno

začela izvajati zadružno revizijo in se močnejše udeleževati v mednarodnem okolju, leta 1994 pa je postala polnopravna članica Mednarodne zadružne zveze (International Co-operative Alliance, ICA), leto kasneje pa še članica Evropskega združenja za kmetijstvo (Confederation europeenne del agriculture, CEA). Zadružna zveza Slovenije se je 1. januarja 2003 pridružila COGEGA (Splošna konfederacija kmetijskih zadrug v Evropski uniji), s 1. majem 2004 pa je postala polnopravna članica te organizacije. Predstavnik Zadružne zveze Slovenije je tudi v Evropskem ekonomskem socialnem odboru EESO, ki je svetovalni organ, zadolžen za predstavljanje interesov organizirane civilne družbe. Sklenjen je bil sporazum o sodelovanju med kooperativami Slovenije, Furlanije Julijske Krajine in Koroške. Skupaj z drugimi zadružnimi organizacijami z nekmetijskega področja pa je bil ustanovljen tudi Zadružni forum. Vse do ustanovitve Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije leta 2000 je bila Zadružna zveza Slovenije ključni zastopnik slovenskega kmetijstva in kooperativ (Zadružna zveza Slovenije 2006).

Državni zbor Republike Slovenije je na svoji redni seji aprila 2007 opravil tretjo obravnavo predloga zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o zadrugah. Državni zbor je sprejel amandma, ki določa, da so kooperative upravičene do državnih pomoči. Državni zbor RS je sprejel še en amandma redakcijskega značaja in zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o zadrugah. Določba v skladu s katero so kooperative upravičene do državnih pomoči, je nujna zaradi zagotovitve enakopravnega položaja zadrug z drugimi gospodarskimi subjekti in prihodnjega zadružnega razvoja. Novembra 2009 je bila v Uradnem listu RS objavljena še tretja sprememba in dopolnitev Zakona o zadrugah (ZZad-C, Uradni list RS 87/09), ki je bil tokrat v pretežni meri dopolnjen z določbami o evropski zadrugi (SCE) (Zadružna zveza Slovenije 2006).

4 EKONOMSKA UČINKOVITOST KOOPERATIV

Tako svetovna kot tudi slovenska zgodovina zadružništva prikazujeta delovanje kooperativ kot vzdržno in učinkovito, kljub težkim gospodarskim razmeram in kriznim časom. A se postavlja vprašanje, ali so kooperative uspešne le v času gospodarske krize (Birchall in Ketilson 2009). Da lahko odgovorimo na to vprašanje, je potrebno preučiti ekonomsko učinkovitost kooperativ, pri čemer je potrebno upoštevati tri koncepte učinkovitosti. Prvi je *tehnična učinkovitost*, ki se nanaša na sposobnost organizacije, da proizvaja največjo možno količino proizvodov z danimi vložki (inputs). *Učinkovitost razporejanja* se navezuje na

sposobnost organizacije, da izbere metodo najnižjih stroškov proizvodnje danih proizvodov. Tretja pa je *učinkovitost obsega ali cene*, ki ponazarja sposobnost organizacije, da izbere »pravilno« stopnjo proizvodov. Pri tem je potrebno poudariti, da sta tehnična in razporeditvena učinkovitost nujno potrebni za doseganje ciljev kooperative (Sexton in Iskow 1993).

Neoklasična mikroekonomska teorija predpostavlja, da pritiski na trgu usmerjajo tekmovalne organizacije k učinkovitem vedenju. Ko pa se trgi očitno razlikujejo od te predpostavke, se lahko pojavi neučinkovitost. Organizacije, ki imajo veliko moči na trgu, lahko prikazujejo tako cenovno kot tudi tehnično neučinkovitost. Neučinkovitost cene se pojavi, ker je cena presegla mejne stroške, tehnična neučinkovitost pa je posledica previsokih stroškov, ki se pojavijo, ko organizacija poskuša ohraniti ali okrepiti svojo monopolno moč (Spencer v Sexton in Iskow 1993, 18) ali zaradi odsotnosti tekmovalnega pritiska na trgu (Liebenstein v Sexton in Iskow 1993, 18). Tehnična neučinkovitost se lahko pojavi tudi zaradi stroškov agenta, ki se navezujejo na ločitev funkcije lastništva od funkcije nadzora (Jansen in Meckling, Fama in Jensen v Sexton in Iskow 1993, 18). Ker osebe, ki imajo moč odločanja, pogosto niso rezidualni upravičenci v sodobnih organizacijah, se pojavijo transakcijski stroški, ki nastanejo zaradi nadziranja menedžmenta (Sexton in Iskow 1993).

Postavlja pa se tudi vprašanje, ali kooperative zagotavljajo vključevanje posameznikov v tržni sistem v njihovo korist ter na ta način povečujejo učinkovitost tržnega sistema, ali pa kooperative postopoma vsaj delno nadomestijo tržni sistem z boljšim sistemom (Boettcher v Avsec 1999, 47). Vendar pa danes zadružne ideologije, ki so poskušale pomanjkljivosti tržnega gospodarstva in državnih posegov odpraviti s »pozadruženjem« celotnega gospodarskega in družbenega življenja, niso več aktualne. Ob umiku države iz gospodarstva in negospodarskih dejavnosti pa so se začele razširjati razprave o tem, ali morda kooperative spadajo v t.i. »tretji sektor« med zasebnim in državnim sektorjem, v socialno ekonomijo oziroma solidarnostno gospodarstvo (Avsec 1999). Pojem socialne ekonomije se je uveljavil zlasti v Franciji ter drugih romanskih deželah, z njim pa se označuje kooperative, društva za samopomoč, vzajemne zavarovalnice in druge organizacije, ki temeljijo na prostovoljnem članstvu, demokratičnem upravljanju, svobodi poslovanja oziroma neodvisnosti od države in nepridobitnem namenu. Nemška teorija (na primer J. Zerche, I. Schmale in J. Blome-Drees) o kooperativah temelji na socialno tržni zasnovi celotnega sistema ter ni naklonjen uvrščanju kooperativ v poseben, »tretji sektor«. Kooperative so sestavni del zasebnega gospodarstva, saj

morajo delovati v korist svojih članov. Razlika med kooperativami in drugimi podjetji zasebnega sektorja pa je v tem, da kooperative pridobivajo koristi s pomočjo oziroma s sodelovanje s samimi člani. Država pa lahko kooperativo opredeli za organizacijo z dejavnostjo splošno koristnega pomena, saj z delovanjem v korist svojim članom lahko uresničuje cilje, ki po svojem pomenu in koristi presegajo njeno članstvo (Avsec 1999).

4.1 Prednosti kooperative

Gospodarsko gledano je kooperativa organizacija, ki omogoča ali olajšuje vključevanje različnih gospodarskih subjektov v tržno gospodarstvo, med katerimi so tudi majhni in srednji podjetniki oziroma podjetja. Kooperativa lahko svojim članom zagotavlja prednosti, ki jih omogočajo prihranki zaradi večjega obsega proizvodnje oziroma poslovanja in jih člani s samostojnim nastopom na trgu ne bi mogli doseči ali pa bi jih dosegli v bistveno manjšem obsegu. Na podlagi sodelovanja članov lahko kooperativa izboljša pogajalski položaj članov na trgu, zlasti v primerih, ko imajo poslovni partnerji članov zaradi tržne sestave (npr. monopol) bistveno širše možnosti izbire, boljši pregled nad informacijami in večjo tržno moč kot posamezniki. Kooperativa sledi načelom samopomoči in je tesno vpeta v delovanje tržnega gospodarstva, nekateri pozitivni učinki njenega delovanja pa celo presegajo krog njenih članov. Zato tudi mnoge države spodbujajo delovanje kooperativ, spodbude kooperativam pa predvidevajo celo v svoji ustavi (na primer Grčija, Madžarska, Malta, Italija, Portugalska, Španija). Člani kooperative so osebe, ki niso le pasivno udeležene s kapitalskim vložkom, ampak s kooperativo tudi sodelujejo in pridobivajo koristi pretežno na podlagi sodelovanja. Zato je kooperativa tesneje povezana s članstvom in v večji meri omogoča poslovanje po načelih trajnostnega razvoja. Kooperativa je vedno odprta za sprejemanje novih članov, načeloma pa ni dolžna sprejeti osebe, ki izpolnjuje pogoje (obojestranska prostovoljnost članstva). Članstvo v kooperativi je prostovoljno, iz nje lahko posameznik tudi izstopi, po prenehanju članstva pa se mu izplača delež. Vstop in izstop članov ne zahteva spremembe ustanovnega akta ali pravil. Spremenljivost števila članov sicer lahko pomeni tudi poslabšanje kapitalske podlage kooperative, če se zaradi izstopa članov zmanjša kapital, vendar zakon za obvladovanje in omejevanje tveganja dopušča, da se z združnimi pravili uvede najnižji znesek osnovnega kapitala, za srednje in velike zadruga pa je predpisana obveznost revizije letnega poročila. Člani kooperative sodelujejo pri dodani vrednosti, ki bi sicer pripadala drugi osebi (posredniku). Gre za organizacijo vnaprej nedoločene oziroma spremenljivega števila članov, zato je dojemljiva za sprejemanje novih članov. Poleg tega

svojim članom zagotavlja demokratično upravo, v nezadružnih organizacijah pa je glasovalna pravica neenakomerno porazdeljena oziroma odvisna od vloženega kapitala (Zadružna zveza Slovenije 2006).

Pomembno je izpostaviti, da so določeni tipi kooperativ v določenih sektorjih bolj odporni na učinke ekonomske krize. Socialne kooperative večinoma proizvajajo socialne storitve, katere pogosto financirajo državni organi na lokalni ravni, vendar pa se je splošno stanje leta 2011 in 2012 poslabšalo, saj je prišlo do bolj pogostega zmanjševanja proračunskih sredstev. Posledično so morale socialne kooperative vložiti veliko dela v ohranjanje delovnih mest in zagotavljanje socialnih storitev, ki so v javnem interesu, ne glede na manjša finančna sredstva. Na drugi strani pa socialne kooperative, ki se osredotočanje na integracijo prikrajšanih posameznikov na trg delovne sile, niso v tolikšni meri odvisne od državnih sredstev, saj so vključene v proizvodno mrežo blaga in storitev, tako kot delavske kooperative (Eum in drugi 2012).

Nekatere kooperative v določenih državah (na primer Romunija, Bolgarija, Estonija, Slovaška) pa so seveda morale odpuščati zaposlene ali celo prenehati z delovanjem, vendar se predpostavlja, da je to posledica tako državnih kot tudi sektorskih dejavnikov ter tudi slabše prisotnosti kooperativ in šibke javne politike, povezane z delovanjem kooperativ (Eum in drugi 2012).

Določene lastnosti, ki so specifične za posamezne kooperative, le-tem omogočajo večjo odpornost na gospodarsko krizo, ne glede na državne in sektorske dejavnike. Na podlagi tega bi lahko rekli, da se glavne lastnosti, zaradi katerih so določene kooperative bolj odporne na učinke gospodarske krize, delijo na mikro, mezo in makro raven. Na mikro oziroma organizacijski ravni so kooperative sposobne spodbujati sodelovanje svojih članov, predvsem osebje podjetja, ter v svoje delovanje vključiti širšo skupnost. Mezo raven predstavlja predvsem vzpostavljanje medsebojne pomoči med kooperativami. Vključuje oblikovanje podpornih poslovnih enot, katerih lastniki in upravljavci so državna kooperativna gibanja, ter razvijanje horizontalnih skupin, združenj oziroma omrežij kooperativ. Delovanje kooperativ na makro ravni pa vključuje ugodno okolje, kjer je pomembna prisotnost kooperative na precejšnjem delu ekonomije, ter obstoj spodbudne zakonodaje, ki podpira zadružništvo (Eum in drugi 2012).

Čeprav naj bi bile kooperative osnovane na enakih vrednotah in operativnih načelih, pa vseeno niso vse v enaki meri odporne na gospodarsko krizo. Posamezne kooperative so zato učinkovite zlasti v primeru, ko so lastnosti mikro, mezo in makro ravni združene, prednosti na mikro ravni pa niso dovolj močne za premagovanje obsežne ekonomske recesije (Eum in drugi 2012).

Kooperative so po navadi bolj odporne na učinke krize, ker njihovi člani sodelujejo pri upravljanju organizacije, imajo rezervna sredstva, povezane so s teritorialnimi potrebami in sodelujejo s skupnostjo. Poleg tega so sposobne organizirati in spremljati podjetniški prenos zaposlenih, izvajajo medsebojno pomoč ter oblikujejo združenja kooperativ. Zlasti povezovanje kooperativ predstavlja pomemben instrument za podporo inovacijam in tekmovalnosti majhnih in srednjih kooperativ (Eum in drugi 2012).

4.2 Omejitve kooperative

Kooperative so izpostavljene enakim ekonomskim silam, zakonom in človeškim odnosom, ki prispevajo k uspehu ali propadu tudi drugih podjetij. Vendar pa imajo kooperative nekaj omejitev, ki so značilna le za njih (Mather in Preston 1990). Kooperativa kot organizacijska oblika je pogosto izpostavljena kritikam, da naj bi bila neučinkovita v primerjavi z običajnimi profitnimi organizacijami. Kooperative naj bi bile tehnično neučinkovite zaradi problema principal-agent, ker je lastništvo po navadi razpršeno med mnoge člane in imajo posamezni člani omejeno spodbudo za spremljanje uspešnosti, je le-ta odvisna od posrednika, ki upravlja organizacijo namesto njenih lastnikov (Porter in Scully, Ferrier in Porter v Sexton in Iskow 1993, 19). Denarni tokovi so v kooperativah zaradi problema principal-agent negotovi, njihovi člani pa so pripravljene tvegati. Zato je potrebno upoštevati različne okoliščine in odnose članov, upravljavci kooperative pa morajo primerno oceniti tveganje odločitev posameznih članov in sprejeti odgovornost za vloženi kapital. Sprejemanje odločitev o investiranju na ravni kooperative je zelo težko, ocenjevanje zaposlenih pa bi se lahko zdelo izjemno subjektivno glede na uporabnost posamezne funkcije (Peterson 1992).

Izpostavlja se tudi problem obzorja, ki nastane zaradi pritiskov, ki jih izvajajo člani kooperative, da bi povečali trenutna plačila, kar temelji na nadzoru (člani uporabljajo storitve kooperative) in ne toliko na vlaganju v kooperativo, ki bi ustvarilo večje koristi v prihodnosti. Posledica tega je, da kooperative niso konkurenčne. Člani so lahko nenaklonjeni vlaganju v

kooperative zaradi različnih razlogov. Dobiti denar v tem trenutku je lahko veliko bolj pomembno kot dobiti več denarja kasneje, kar bi bila posledica trenutnega investiranja. Člani včasih nočejo investirati v kooperativo, ker ji ne zaupajo ali ker jo ne smatrajo za obstojno podjetje, ki bi jim lahko pomagala pri večanju njihovega bogastva. Lahko pa se vidijo le kot uporabnike ali stranke kooperative, menedžment kooperative pa smatrajo kot dejanske lastnike (Von Pischke in Rouse 2004). Denarni tokovi, ki jih ocenjujejo zaposleni, niso trajni, kot se po navadi predvideva, saj je lahko vsak član nadzornik le določen čas, zato ima vsak član neko obzorje investiranja, ki se razlikuje od člana do člana. S tem, ko se članstvo približuje koncu, se možnosti, da bodo okoliščine članstva ostale enake, manjšajo, s tem pa se zmanjša možnosti za delovanje kooperative (Peterson 1992). Problem obzorja se običajno ne pojavi v profitnih podjetjih, ker je njihova zaloga vrednosti odsev pričakovanj trga, ki odražajo tok diskontnih bodočih prihodkov. Vendar pa imajo lastniki pravilne spodbude za uravnovešanje trenutnega dobička s prihodnjimi priložnostmi za dobiček. Nekateri argumenti o nagnjenosti kooperativ k premajhni uporabi kapitala se osredotočajo na pomanjkanje spodbud v kooperativah na področju prispevanja k lastniškemu kapitalu, ki se ga lahko uporabi za financiranje nakupa kapitalskih vložkov. Kooperative naj bi pogosto imele premalo nadzora, da bi lahko dosegle minimalni obseg stroškov delovanja in naj bi posledično izražale neučinkovitost obsega, ki naj bi se pojavila zaradi povečanih stroškov nadzora, ko število principalov oziroma pokroviteljev narašča in ko se izvajajo zakonske omejitve na področju poslovanja z nečlani (Porter in Scully, Ferrier in Porter v Sexton in Iskow 1993, 19).

Eden izmed problemov, s katerimi se soočajo kooperative, je tudi problem prostih jezdecev, ki se lahko pojavi:

- a) ko novi člani, ki prispevajo malo kapitala, uživajo enake pravice kot člani, ki so že dolgo v kooperativi ali ustanovni člani, ki so veliko vložili v kooperativo v obliki fiksnih sredstev (na primer naprave, stroji, oprema) in delavskega kapitala;
- b) ko nadzor novih članov ne prispeva k veliko večji učinkovitosti kooperative ali je ne naredi bolj tekmovalne pri proizvodnji pomembnih ekonomij obsega.

Novi člani na ta način postanejo prosti jezdec na področju vlaganja in drugih prizadevanj obstoječih članov, tako pa zmanjšujejo donos obstoječim članom. V takšni situaciji novi člani nimajo veliko spodbude, da bi zagotovili kapital, saj ne bodo cenili njegove vrednosti, obstoječi člani pa imajo malo spodbude za zagotavljanje kapitala, ker bo nesorazmerno koristil novim članom (Von Pischke in Rouse 2004). Glede na realne negotove okoliščine in

tržno dinamiko, problem prostih jezdecev morda ni tako zelo resen, kot se po navadi predpostavlja. Kooperative svojim članom tudi redko dovolijo svobodno izstopanje, saj ustvarijo nepovratne stroške s tem, ko določijo takojšnje vračilo vložnega kapitala članu po izstopu iz organizacije. V okolju prostih jezdecev je politika, da se kapital ne vrne takoj, način zmanjševanja želje po izstopanju. To verjetno ni najboljša rešitev, glede na to, da ustvarja probleme, kot so preprečevanje posameznemu članu, da bi prepoznal boljše kratkoročne pridobitve, je pa ena izmed možnosti (Peterson 1992). Še ena rešitev problema prostih jezdecev je zapiranje članstva in spodbujanje diferenciacije trga, kar lahko zagotovi, da se monopolisti ne morejo primerjati s kooperativami glede pokroviteljstva, zato so prednosti zajete znotraj organizacije za člane in problem prostih jezdecev se sploh ne pojavi. Slabost te rešitve pa je možno nekonkurenčno vedenje, ki ga lahko izvaja kooperativa (Youde in Helmberger, Sexton v Peterson 1992, 73). Problem prostih jezdecev je resničen, saj omejuje ustrezno kooperativno koordinacijo, večina realnih rešitev tega problema pa ima takšne ali drugačne pomanjkljivosti (Peterson 1992).

Naslednji problem je problem portfelja, ki nastane, ko člani niso sposobni vzpostaviti investicij v kooperativi na način, za katerega mislijo, da je najboljši za njih osebno. S tem se zmanjša spodbuda članov, da bi vlagali v svoje kooperative. Vsi člani imajo različna sredstva (portfelj) v različnih oblikah, kot so zemlja, živina, prihranki, naložbe v kooperativi in podobno. Poleg tega imajo možnost izbirati o načinu upravljanja in povečevanja vrednosti svojih sredstev. Problemi pa se lahko pojavijo, ker lahko delnice kooperative dobijo nizke dividende ali sploh nobenih dividend. V času inflacije pa bo njihova vrednost verjetno še manjša. Poleg tega je delnice včasih težko odkupiti v obdobju, ko se denar najbolj potrebuje, na primer v kriznih časih ali ko se pojavijo posebne priložnosti (Von Pischke in Rouse 2004).

Kooperative imajo zunanje omejitve pri zmanjševanju tržne neučinkovitosti, ki se pojavijo zaradi pomanjkljivosti njihove organizacijske oblike na področju tekmovanja z obnavljanjem trga in integracijskih mehanizmov. Kooperative so v osnovi alternativna oblika tržne koordinacije. Obstajajo trije tipi ekonomske koordinacije, ki so tržna, interna (integracija znotraj posameznega podjetja) in kooperativna koordinacija. Skupno sprejemanje odločitev je podobno integraciji in je ena izmed značilnosti kooperativ, pri čemer noben ekonomski subjekt ne izgubi svoje identitete ali pravice do neodvisnega delovanja. Pogajanja med ekonomskimi akterji v kooperativah pa spominjajo na tržno delovanje in potekajo stalno, a se nepristranske transakcije ne ohranjajo. Kooperative so tako oblika ekonomske koordinacije, ki

se nahaja med trgom in integracijo. Posledično so kooperative lahko omejene, saj sta ostali dve obliki koordinacije lahko bolj učinkoviti pri odpravljanju nepopolnosti. Trgi imajo namreč mehanizme za samopopravljanje, saj se z vstopanjem novih podjetij na trg lahko zmanjša neučinkovitost tržne moči, ne glede na to ali gre za kooperative ali druge organizacijske oblike. Tržni mehanizmi se ne zanašajo na eksplicitna prizadevanja za usklajevanje, saj lahko en sam podjetnik odloča o vstopanju na trg. V tem smislu je samopopravljanje boljše od usklajevalne oblike, kot na primer kooperative, ki zahtevajo eksplicitno, hkratno usklajevanje mnogih ločenih enot odločanja. Po drugi strani pa se integracija smatra za učinkovit način preprečevanja določenih tržnih nepopolnosti, kot so na primer pretirani transakcijski stroški. Integracija se lahko zanaša na vse strategije notranjega nadzora, zlasti na odnose avtoritete, da doseže zadane cilje. Kooperative se ne morejo zanašati na notranji nadzor, ker vsi akterji ohranjajo svojo neodvisnost, posledično je integracija boljša pri samopopravljanju v primerjavi s kooperativno koordinacijo. Kooperative so torej omejene na področju ekonomskega delovanja, saj so transakcijski stroški kooperativne koordinacije manjši od transakcijskih stroškov tržnega samopopravljanja in transakcijskih stroškov integracije (Peterson 1992).

4.3 Posledice svetovne gospodarske krize na kooperative

Globalna ekonomska kriza se je pričela s finančnim zlomom leta 2008 v ZDA in se razširila po celem svetu ter povzročila močno ekonomsko nestabilnost. Prišlo je do propada mnogih podjetij, številne ljudi je prizadela izguba službe, posledično pa se je zmanjšala njihova potrošnja, kar je še poslabšalo padec proizvodnje in menjave (Eum in drugi 2012). Visoka stopnja brezposelnosti je najbolj prizadela razvite ekonomije, zlasti Evropsko unijo (ILO v Eum in drugi 2012, 6). Reforme fiskalnega varčevanja in trga delovne sile so imele uničujoče posledice, čeprav je obstajala alternativa, ki se osredotoča na rast in ustvarjanje delovnih mest. Za implementacijo te strategije pa je potrebno sprejeti dojemanje, da imajo politike, ki so delovnim mestom prijazne, pozitiven učinek na ekonomijo (ILO v Eum in drugi 2012, 7).

Načela, ki so prispevala k razvoju poslovnega modela kooperativ, se tudi danes še vedno smatrajo za temelje, na katerih delujejo kooperative. Ta načela so bila seveda pregledana in posodobljena, a so v bistvu ostala enaka, kot tista, katerim so sledili pionirji v 19. stoletju. Razvijanje in spodbujanje združništva je dandanes zelo pomemben cilj mnogih organizacij in

držav po celem svetu (ICA 2012). V Evropski uniji je registriranih približno 160.000 kooperativ z več kot 120 milijoni člani in zaposlujejo kar 5,4 milijona ljudi (Bervar 2013).

Glede na sektor delovanja je Evropski uniji največ kooperativ na področju kmetijstva, sledijo kooperative s področja gozdarstva, bančništva in maloprodaje, kooperative s področja farmacije in zdravstva, informacijske tehnologije ter stanovanjske in obrtniške kooperative (European Commission 2013).

ILO (2013) poroča, da kooperative igrajo pomembno vlogo v trenutni gospodarski krizi, ki se je začela leta 2008, saj so bolj odporne na trenutne šoke na trgih, kot pa podjetja, usmerjena v pridobivanje profita. Kooperative po svetu imajo okrog 1 milijardo članov v 96 državah (Sanchez Bajo in Roelants v Eum, Dovgan in Terrasi 2012, 9) ter zagotavljajo 100 milijonov delovnih mest, kar je 20 odstotkov več kot multinacionalke. Na lestvici 300 najbolj uspešnih kooperativ najdemo baskovski Mondragon, francoski Promafrance, italijanske Sacmi, Consorzio Cooperative Construzioni in CMC. Uspešne so tudi britanske kooperative, ki se povezujejo v Gibanje za skupno industrijsko lastništvo (Industrial Common Ownership Movement). V Nemčiji in ZDA je vsak četrti delavec član kooperative, v Kanadi pa kar 40 odstotkov delavcev (Horvat 2013).

V Quebecu se kooperative odzivajo na potrebe trga dela s tem, da mobilizirajo tako usposobljene kot tudi neusposobljene delavce. V Aziji, zlasti v Indiji, kooperative pomagajo organizirati delavce v neformalno ekonomijo, v Afriki pa sindikati sodelujejo s kooperativami, da spodbujajo svobodo združevanja in pravico do kolektivnih pogajanj. To sicer ne pomeni, da so kooperative rešitev za vse delavce in ekonomijo kot tako. Od posamezne države je odvisno s kakšnimi izzivi se bo soočala kooperativa. Ena največjih težav je privabljanje mladih delavcev v času, ko je brezposelnih več kot 73 milijonov mladih (ILO 2013).

Prišlo je do splošnega upada v proizvodnji in prodaji med kooperativami, kjer so zlasti prizadete kooperative na področju gradbeništva, proizvodnje, prevoznitva in logistike. Eden večjih problemov kooperativ, ki pogosto sodelujejo z državo, je tudi problem financiranja s strani vladnih organov. Na koncu leta 2010 in na začetku leta 2011 pa so bili že vidni znaki okrevanja v Franciji, Španiji in Češki Republiki. Učinki krize so vedno manjši zlasti na področju industrije, storitev, prevoznitva in trgovine. Število delavskih kooperativ se sicer v

Evropi počasi zmanjšuje, vendar pa je ta upad manjši v primerjavi s profitnimi podjetji. Na splošno se največ članov kooperativ pritožuje nad vztrajnostjo učinkov krize, ki ima za posledico postopno oslabitev kooperativ zlasti v Italiji in na Danskem. V primeru italijanskih socialnih kooperativ »Federsolidarietà« pa je razvidno, da je zaposlenost leta 2010 narasla za 4,5 odstotkov (Elabora Centro Studi Confcooperative v Eum in drugi 2012, 11). Na splošno pa so zlasti delavske in socialne kooperative v primerjavi z običajnimi podjetji bolj odporne na učinke krize v državah, ki imajo visoko stopnjo umeščenosti kooperativ in izkušenj na tem področju, kot so na primer Španija, Francija in nekateri predeli Italije. V Bolgariji in na Slovaškem so leta 2011 registrirali nekaj neuspehov in zmanjšanja števila delovnih mest v kooperativah, vendar je večina držav potrdila splošno stabilnost glede stopnje zaposlenosti in preživetja podjetja. V nekaterih državah pa je prišlo celo do izboljšav. V Franciji je leta 2010 število zapiranja kooperativ in zmanjševanja delovnih mest upadlo, v Italiji pa je leta 2011 68,3 odstotkov kooperativ ohranilo enako število zaposlenih, 18 odstotkov je to število celo povečalo, 12,9 odstotkov kooperativ pa se je moralo soočiti s krčenjem delovne sile. V Španiji pa so leta 2011 storitvene kooperative omogočile 13.336 novih delovnih mest. Na splošno tako kooperative kot tudi druga podjetja opažajo neugoden odnos s strani bančnih institucij, pri čemer je potrebno poudariti, da so kooperative manj zadolžene v primerjavi s profitnimi podjetji. Nekaterne finančne kooperative pa omogočajo podporo in rešitve za razvijanje združništva, ki se ne bi moglo financirati na kakšen drug način (Eum in drugi 2012). Kot kažejo podatki iz Španije in Francije, ekonomska kriza ni obšla delavskih kooperativ. Soočale so se namreč s skoraj enakimi problemi kot druga podjetja. Ekonomska kriza je privedla do ali celo pospešila strukturne spremembe med sektorji. Gradbeni in industrijski sektor sta se zmanjšala, po drugi strani pa se je povečal storitveni sektor. Vendar pa so se delavske kooperative odzvale drugače na ekonomsko krizo kot druga podjetja. V Španiji je bilo število delavskih kooperativ do leta 2009 stabilno, dokler ni močno upadlo in prišlo do odpuščanja zaposlenih. Od leta 2010 dalje pa se je ta upad upočasnil, število zaposlenih pa se je celo povečalo. V Franciji pa se zdi, da učinki gospodarske krize niso bili tako izraziti kot v Španiji. Po obdobju stagnacije med letoma 2007 in 2009 so tako kooperative kot tudi ostala podjetja kazala znake okrevanja. Vendar pa ne glede na počasno stopnjo rasti, se delavske kooperative nikoli niso zmanjšale v številu, ne odpuščale zaposlenih, z izjemo krajšega obdobja odpuščanja leta 2009. Poleg tega se je upočasnitev gospodarske rasti pojavila eno leto kasneje, kot pri drugih podjetjih (Eum 2012).

4.4 Vpliv gospodarske krize na slovensko združništvo

Svetovna gospodarska kriza je pustila svoje posledice tudi na slovenskem gospodarstvu. V Sloveniji je bilo leta 2012 registriranih 304 kooperativ z 807.829 tisoč evrov dobička in 809.104 tisoč evrov odhodkov. Prihodki so se povečali za 2 odstotka, odhodki pa za 3 odstotke v primerjavi z letom 2011. Prihodki kooperativ so predstavljali 1 odstotek prihodkov družb v Sloveniji. V kooperativah je bilo leta 2012 zaposlenih 3.235 delavcev, kar predstavlja le 0,7 odstotkov zaposlenih v družbah v Sloveniji. 129 kooperativ je ugotovilo čisti dobiček, 118 kooperative pa čisto izgubo. Podatki kažejo, da je čisti dobiček v primerjavi z letom 2011 ostal nespremenjen, čista izguba pa se je povečala za 23 odstotkov. Leta 2012 so kooperative izkazale neto čisto izgubo v znesku 1.643 tisoč evrov, kar predstavlja 125 odstotkov več kot v letu 2011 (AJ PES 2013).

V Sloveniji približno 82 odstotkov vseh kooperativ sodi med mikro kooperative, največji vpliv na poslovanje pa imajo srednje kooperative, ki imajo dobro polovico vseh zaposlenih in ustvarjajo dobro polovico vseh prihodkov. Največ čistega dobička pa izkazujejo velike in mikro kooperative (AJ PES 2013).

Najpomembnejši področji delovanja kooperativ v Sloveniji sta področje trgovine, vzdrževanja in popravil motornih vozil ter področje kmetijstva in lova, gozdarstva in ribištva. Področje trgovine, vzdrževanja in popravila motornih vozil je leta 2012 zajemalo 88 kooperativ s 74,7 odstotki vseh zaposlenih in je ustvarilo 80,2 odstotkov prihodkov ter 801 tisoč evrov čiste izgube. 78 kooperativ s področja kmetijstva in lova, gozdarstva in ribištva je imelo 13 odstotkov vseh zaposlenih, ki so ustvarili 12,5 odstotkov vseh prihodkov ter 1.243 tisoč evrov neto čiste izgube. Največ neto čistega dobička pa je ustvarilo 15 kooperativ s področja poslovanja z nepremičninami (AJ PES 2013).

4.5 S kooperativami nad krizo

Kooperative so se v preteklosti v kriznih časih izkazale za odpornejše od mnogih tradicionalnih podjetij, tako glede stopnje zaposlenosti kot tudi zapiranja podjetij. Kljub krizi se kooperative namreč ustanavljajo v novih in inovativnih sektorjih. V primerjavi z drugimi poslovnimi modeli se bolje odzivajo na nove potrebe in bolj spodbujajo ustvarjanje novih delovnih mest, ker imajo veliko sposobnost prilagajanja spremembam in ohranjanja njihovih

gospodarskih dejavnosti, ki so izpostavljene tveganju, pri čemer še naprej sledijo svojemu poslanstvu. Kooperative imajo tudi strateški pomen za mala in srednja podjetja, saj lahko omogočajo reševanje skupnih izzivov in prispevajo k razvoju pomembne ekonomije obsega. V skupnostih postajajo vse pomembnejše in omogočajo neposredno sodelovanje državljanov pri odzivanju na različne potrebe, kot so socialne in zdravstvene storitve, storitve na področju izobraževanja, trgovske, komunikacijske storitve ipd., zlasti na odročnih ali prikrajšanih območjih (Evropski parlament 2013).

Obstajata dve vrsti kriz, bančna oziroma finančna kriza ter recesija, ki temu sledi. Finančne kooperative lahko pomagajo zmanjšati vpliv bančne krize z neprestano menjavo brez potrebe po državni pomoči. S tem kažejo na dejstvo, da obstaja sektor, ki je bolj pripravljen tvegati in je osredotočen na potrebe svojih članov in strank. Kooperative kažejo, da obstaja alternativa trenutni politiki večje javne ureditve zasebnih bank, v mnogih državah pa hkrati omogočajo bančništvo in zavarovanje za ljudi z malo dohodka (Birchall in Ketilson 2009). Kooperative lahko prihranijo stroške, ker internalizirajo transakcije s pomočjo vertikalne integracije. Premišljeno sklepanje pogodb na trgu je lahko zelo drago, ko ima ena stranka sredstva, specifična za transakcijo (na primer sredstva z nepovratnimi stroški) (Sexton in Iskow 1993). Takšna situacija ustvari spodbude za trgovske partnerje podjetja, ki ima nepovratne stroške, da se vedejo oportunistično. Takšno vedenje ustvarja transakcijske stroške, kot so stroški pisanja pogodb, licitacijski stroški ipd. (Klein, Crawford in Alchain v Sexton in Iskow 1993, 19), ki predstavljajo odstopanja od tehnične učinkovitosti. Glede na vložke, ki se jih uporablja v organizaciji, bi se lahko proizvedlo več proizvodov (output), če bi se vire, ki omogočajo pojavljanje oportunitizma, preusmerilo drugam. Internalizacija transakcij s pomočjo vertikalne integracije ustvarja skupne spodbude na stopnji prenosa in izključi problem. Kooperative proizvajajo skupno vertikalno integracijo za svoje člane, kjer pa ne internalizirajo transakcij, usklajujejo interese med strankami transakcij in s tem lahko zmanjšajo ali odpravijo transakcijske stroške oportunitizma, rezultati tega pa so primerljivi z dosežki profitnih organizacij (Sexton in Iskow 1993). Kooperative imajo na področju tehnične učinkovitosti prednost, saj lahko izboljšajo informacijske tokove. Ker imajo kooperative določljivo osnovo članov in strank ter ker te stranke bolj verjetno iskreno posredujejo informacije svojim kooperativam v primerjavi s podjetji, ki so v lasti investitorjev, so stroški pridobivanja informacij v kooperativah lahko nižji (Staat v Sexton in Iskow 1993, 19, 20). V času recesije lahko kooperative učinkovito spodbujajo podjetništvo na mikroekonomski ravni, saj malim podjetnikom omogočajo, da prevzamejo podjetniške odgovornosti in zagotavljajo večje

socialne vključenosti šibkejših skupin (Evropski parlament 2013). Kooperative lahko poleg tega zmanjšajo učinek recesije že samo s tem, ko preživijo krizo in nadaljujejo s poslovanjem. Obstajajo dokazi, da se kooperative v vseh sektorjih bolje spopadajo s krizo kot njihovi tekmeci. Kooperative raje uporabijo kapital svojih članov, namesto da bi vzele kredit za širitev svojega poslovanja. Hkrati omogočajo storitve strankam, ki so pripravljene tvegati. Kooperative delavcev (»worker cooperatives«) se lahko osredotočajo na zaposlovanje s pomočjo delavskih kooperativ (»labour cooperatives«) in odkupa delovne sile, potrošniške kooperative lahko zmanjšajo brezposelnost z zmanjševanjem cene hrane in drugih osnovnih dobrin, proizvodne kooperative pa lahko prispevajo k večji zaposlenosti z spodbujanjem produktivnosti podjetij svojih članov (Birchall v Birchall in Ketilson 2009, 14).

Zaradi svoje decentraliziranosti zadružništvo pomembno prispeva k izvajanju prednostnih nalog, povezanih z obnovljivimi viri energije in k prehodu z energije iz fosilnih/jedrskih virov na energijo iz obnovljivih virov. Poleg tega so državljani v zadnjih desetih letih ustanovili več kot 1000 kooperativ za energijo iz obnovljivih virov. Kooperative, ki delujejo na področju energije iz obnovljivih virov, državljanom omogočajo, da dejavno sodelujejo v lokalnih projektih, povezanih z obnovljivimi viri, posledično pa tudi bolj spremljajo tovrstne obrate. Sodelovanje državljanov pri pridobivanju energije pa povečuje njihovo ozaveščenost o trajnostnem in učinkovitem uporabljanju energije ter spodbuja nadzor nad cenami energije. Kooperative lahko učinkovito zadostijo tudi obstoječim in novim potrebam na področjih, kot sta upravljanje kulturnih in ustvarjalnih virov ter okoljska trajnost v zvezi z novimi načini življenja in potrošnje. Poleg tega lahko s sodelovanjem izkoristijo ekonomijo obsega ter izmenjajo izkušnje in dobro prakso, po potrebi pa prenašajo ali združujejo tudi človeške in finančne vire. Ravno njihova prilagodljivost pa jim tudi v najtežjih časih omogoča preživetje. Zaposleni pri ustanavljanju kooperativ ali pri prenosu lastništva podjetja so nanje vezani z velikim finančnim tveganjem, zato je dobro upravljanje, zlasti delavskih kooperativ, v veliki meri odvisno od podpore in nadzora vodenja podjetja s strani zaposlenih (Evropski parlament 2013).

Gospodarski učinki kooperativ se kažejo predvsem na področju ohranjanja tržne ureditve, kjer gre za usposabljanje šibkejših gospodarskih osebkov za nastopanje na trgu. Poleg tega krepijo tržno tekmovalnost in povečujejo storilnost. Kooperative s svojim delovanjem prenašajo koristi iz večjega obsega poslovanja na svoje člane, s tem pa povečujejo tudi narodnogospodarske varčevalne stopnje. Hkrati kooperative ponujajo tako netržne kot tudi

nedržavne dobrine. Socialnopolitični učinki kooperativ so predvsem obstoj samostojnih gospodarskih osebkov, povečevanje realnega dohodka članov kooperativ ter možnost soodločanja članov. Državnopolitični in kulturnopolitični učinki kooperativ pa se vidijo v demokratičnem oblikovanju volje in v samopomoči, samoodgovornosti in samoupravi (Zerche, Schmale in Blome-Drees v Avsec 1999, 48).

Kooperative so se v času gospodarskih kriz izkazale kot vzdržen način poslovanja organizacije in ravno v tem kriznem času se je v Evropi razvilo pet prepoznavnih tipov kooperativ: potrošniške kooperative, ki so najbolj razširjen v Angliji; delavske kooperative, ki so bile na začetku najmočnejše v Franciji in Španiji; bančne in posojilne kooperative, ki so se začele razvijati v Nemčiji; kmetijske kooperative, ki izhajajo iz Danske in Nemčije; ter storitvene kooperative, kot so stanovanjske, zdravstvene in socialne kooperative, ki so nastale v industrijsko razvitih krajih v Italiji in Španiji (Pavlin 2012). Zlasti bančne kooperative so bolj odporne na vplive krize in ne poskušajo v tolikšni meri ustvarjati profita za investitorje kot profitna podjetja (Birchall in Ketilson 2009). Večja odpornost kooperativ na vplive gospodarske krize je zlasti posledica njihovega modela upravljanja, ki temelji na skupnem lastništvu in demokratični gospodarski udeležbi in nadzoru, organizaciji in vodenju zainteresiranih članov ter predanosti skupnosti. Poleg tega ima pomembno vlogo tudi metoda akumulacije kapitala, ki je pri kooperativah manj odvisna od razvoja finančnih trgov in je povezana z namenitvijo presežkov oblikovanju rezervnih skladov, katerih en del je nedeljiv, če je to mogoče, zlasti v obliki sredstev, ki po plačilu neporavnanih dolgov v primerih likvidacije, na splošno krepijo združno gibanje, in doseganje uravnoveženih socialnih in gospodarskih ciljev podjetja ter tudi cilja boljšega poslovanja in dejavnosti. Posledično kooperative lažje zavzemajo dolgoročen večgeneracijski pristop in so zato vpete v lokalno gospodarstvo, s čimer prispevajo k lokalnemu trajnostnemu razvoju in zagotavljajo, da kljub morebitni internacionalizaciji ne selijo svoje proizvodnje. Zato Evropska unija posveča veliko pozornosti kooperativam in jih vključuje v svojo strategijo za prihodnji razvoj Evrope. Organizacijski model kooperative je namreč v skladu s cilji strategije, saj omogočajo trajnostno ekonomijo ter v ospredje postavljajo ljudi in odgovornosti ter se hkrati bojujejo proti izključevanju (Cooperatives Europe 2013).

Strokovna literatura ne ponuja nobenih dokazov, da kooperative ne delujejo uspešno tudi v času blaginje, ko je gospodarsko delovanje učinkovito. Pravzaprav je moč, ki jo kooperative vzpostavijo v dobrih časih, tista, ki pomaga preživeti recesijo. V nekaterih državah, na primer

v ZDA in v Veliki Britaniji, je bilo v zadnjih desetletjih razpadanje skupne lastnine pomemben razlog za ukinjanje kooperativ. Kooperative naj ne bi bile dovolj dobre pri oblikovanju spodbude za privabljanje najboljših menedžerjev in naj ne bi bile sposobne zbrati dovolj kapitala za konkurenčno delovanje na globalnih trgih. Vendar so mnoga podjetja, ki so ukinila skupno lastnino, bankrotirala. Dandanes pa vedno več podjetij spodbuja oblikovanje skupne lastnine, da si s tem pridobi zaupanje svojih strank. Kooperative omogočajo komparativne prednosti, saj uspešno poslujejo v času gospodarske krize in potrebujejo malo pomoči s strani države. Če kooperative zaidejo v težave, pa se lahko zanesejo na pomoč vladnih organov, ki zagotavljajo sredstva ali omogočajo združitve z drugimi podjetji, da se premoženje ne izgubi in se varuje njihove člane. Vendar pa so bančne in kreditne kooperative, ki so prosile za vladno pomoč, izjemno redke (Birchall in Ketilson 2009).

Tudi v poročilu Evropskega parlamenta iz leta 2013 je poudarjeno, da imajo kooperative ter druga podjetja socialnega podjetništva bistveno vlogo v evropskem gospodarstvu, zlasti v času gospodarske krize, saj s povezovanjem dobičkonosnosti in solidarnosti ustvarjajo visoko kakovostna delovna mesta. Hkrati krepijo tudi socialno, ekonomsko in regionalno skladnost in ustvarjajo socialni kapital. V Evropski uniji so kooperative namreč vedno bolj pomembna organizacijska oblika, med katerimi je približno 160.000 združnih podjetij, ki so v lasti 123 milijonov članov in zagotavljajo 5,4 milijona delovnih mest. Poleg tega kooperative v povprečju prispevajo približno 5 odstotkov bruto domačega proizvoda držav članic Evropske unije. To pa še podkrepi številne primere dobre prakse v različnih državah članicah Evropske unije, v okviru katerih kooperative dosegajo odlične rezultate glede rasti, zaposlovanja, stopnje preživetja podjetij in zagona novih podjetij, kot so na primer sistem enkratnega izplačila v Španiji in zakon »Marcora« v Italiji, ki omogočata financiranje ustanavljanja novih kooperativ prek nadomestil za brezposelnost, ter kooperative, ki se prostovoljno povezujejo v velike podjetniške skupine, ki pokrivajo sektorje kot so industrija, kmetijstvo, distribucija, finance, raziskave in razvoj ter izobraževanje. Kooperative so lahko učinkovite tudi pri upravljanju profesionalnih in polprofesionalnih športnih organizacijah, kar omogoča tesno udeležbo glavnih zainteresiranih strani (navijačev) pri upravljanju kluba. V zadnjih nekaj letih je bilo zaradi prestrukturiranja podjetij v krizi ali brez naslednikov ustanovljenih več sto industrijskih in storitvenih kooperativ, kar je imelo pozitivne posledice za ohranjanje in ponovni razvoj lokalnih gospodarskih dejavnosti in delovnih mest. Industrijske in storitvene kooperative so imele tudi ključen vpliv na regionalni razvoj v nekaterih najbolj industrializiranih regijah v Evropski uniji. Socialne kooperative, ki so specializirane za

vključevanje na trg dela, pa zagotavljajo več kot 30.000 delovnih mest invalidom in prikrajšanim osebam. Kooperative so postale model za samozaposlene osebe in svobodne poklice, v netradicionalnih sektorjih pa se je ta model še posebej razširil. Sem spadajo sektorji socialnih, zdravstvenih in digitalnih storitev, storitev podpore podjetjem in storitev splošnega pomena, ki jih je prej zagotavljal javni sektor (npr. okoljske storitve in upravljanje naravnega prostora, izobraževanje in kultura ter proizvodnja energije iz obnovljivih virov). V Evropskem parlamentu ugotavljajo, da imajo kooperative zelo pomembno vlogo v Evropski uniji z gospodarskega in socialnega vidika, kot tudi z vidikov trajnostnega razvoja in zaposlovanja. Poleg tega so kooperative gonilo socialnih inovacij, hkrati pa prispevajo k doseganju ciljev trajnostnega gospodarstva in socialnega razvoja regionalnih in lokalnih skupnosti. Zato bi bilo potrebno kooperative v celoti vključiti v cilje industrijske politike Evropske unije in ukrepe v njenem okolju. Hkrati pa bi bilo potrebno upoštevati njihov bistven prispevek k industrijskemu prestrukturiranju, temeljnemu področju nove evropske industrijske politike. Prispevek kooperativ k evropskemu gospodarstvu in stabilni zaposlitvi je pomemben, zlasti med krizo. Potrebno je razviti model kooperative za poslovanje in zaposlovanje, ki podjetjem omogoča, da se oblikujejo postopoma za zadovoljevanje potreb podjetnikov in se razvijajo skladno z razvojem njihovih dejavnosti (Evropski parlament 2013).

Potrebno pa je upoštevati dejstvo, da se razmere med državami članicami razlikujejo, kar je povezano z razlikami v zakonodaji in pojmovanju, zato Evropski parlament poziva Evropsko komisijo, da naj revidira obstoječo zakonodajo in poišče skupne točke ter ob upoštevanju načel subsidiarnosti uskladi ključne elemente, kar bi omogočilo odpravo ovir za razvoj kooperativ (Evropski parlament 2013).

Naravno zmogljivost kooperativ za odpornost bi bilo potrebno okrepiti tako, da se jim namenjam ustrezna pozornost v vseh ustreznih politikah EU, ki naj bi prispevale k pametni, trajnostni in vključujoči rasti. Gospodarska rast naj bi se spodbujala tudi preko drugačnega modela gospodarskega razvoja, ki je v skladu z evropskim socialnim modelom in vključuje že obstoječe evropske zakonodajne okvire o kooperativah. Potrebno bi bilo sprejeti ustrezne ukrepe, s katerimi bi kooperativam in drugim oblikam podjetij zagotovili enak pogoje, hkrati pa ohranili zastavljene cilje in delovanje ter njihovo socialno naravo. V ta namen mora Evropska unija z zakonodajnimi določbami priznati in obravnavati različne oblike podjetništva ter na ta način zagotoviti spoštovanje načela podjetniške svobode ne glede na

status podjetja (Evropski parlament). Za spodbujanje trajnostnega razvoja in zmanjšanje odvisnosti od uvoza energije je potrebna decentralizirana proizvodne energije in vzpostavitev primerne distribucijskega modela. Hkrati bi bilo potrebno spodbujati lokalno in majhno proizvodnjo energije, ki ju je preprosto vključiti v energijsko mrežo. Različni evropski programi bi lahko s pomočjo kooperativ lažje dostopali do manjših podjetij v Evropski uniji in s tem omogočili boljšo povezanost in komunikacijo (Cooperatives Europe 2013).

Glede na to, da kooperative proizvajajo veliko število delovnih mest, bi lahko Evropska unija spodbujala izobraževanje mladih za namene kooperative ter prepoznala pomembno vlogo kooperativ pri vključevanju žensk na trg dela. Poleg tega kooperative kažejo na možnost financiranja poslovnega razvoja s pomočjo specifičnih instrumentov kooperative, ki so bili že preverjeni v gospodarstvu in bi jih Evropska unija imela za navdih, namesto da bi zapravljala denar za razvijanje novih orodij. Poleg tega bi lahko evropska zakonodaja spodbujala tudi merjenje in politike, ki so v prid ohranjanju in varovanju že obstoječih delovnih mest (Cooperatives Europe 2013).

5 SKLEP

Kooperative oziroma zadruga so oblika organizacije v lasti članov, ki jo hkrati tudi upravljajo. Člani imajo volilno pravico in pravico do delitve dobička ter sledijo načelom demokratičnega vodenja. Kooperative uporabljajo poslovni model, kjer imajo največje koristi njeni člani (zaposleni, stranke in/ali lokalna skupnost), saj je njihov namen zadovoljiti potrebe in želje svojih članov. Posebna oblika kooperative pa je evropska kooperativa, ki naj bi omogočala boljše mednarodno sodelovanje, ne samo znotraj evropske unije, ampak tudi izven njenih meja.

V Sloveniji je glavni pravni vir, ki ureja delovanje kooperativ, zakon o zadrugah. Njegov namen je spodbujanje združne dejavnosti in ustvarjanje čim bolj učinkovitega okolja za njihovo delovanje. Eden glavnih razlogov, da združništvo v Sloveniji ni v tolikšni meri razvito, je zagotovo povezovanje kooperativ s socialistično ureditvijo države. Državne zakonodaje ter direktive s strani Evropske unije pa naj bi omogočile razvoj združništva tudi na mednarodni ravni in s tem prispevale k boljšemu pretoku blaga, storitev in tudi delovne sile ter spodbujale konkurenčnost kooperativ v primerjavi s profitnimi podjetji, hkrati pa bi članom kooperativ omogočile boljše medsebojno povezovanje in sodelovanje.

Po opravljeni analizi virov lahko ugotovimo, da kooperative predstavljajo obliko poslovnega modela, ki učinkovito prispeva k svetovnemu gospodarstvu, saj temelji na vrednotah, ki spodbujajo pravično in pošteno delovanje ter skrb za zaposlene. Delovanje kooperativ namreč temelji na načelih, kot so prostovoljno in odprto članstvo, demokratičen nadzor, gospodarsko sodelovanje, avtonomija in neodvisnost, izobraževanje, usposabljanje in informiranje, sodelovanje ter skrb za skupnost.

Seveda imajo kooperative, tako kot druge oblike organizacij, svoje prednosti in omejitve. Glavne prednosti kooperativ so, da omogočajo vključevanje različnim subjektov v gospodarstvo, spodbujajo sodelovanje članov, ki pa lahko vodi do boljšega gospodarskega položaja. Ena pomembnih prednosti kooperativ je tudi njena naravnost k samopomoči, ki spodbuja neodvisnost in samozadostnost njenih članov. Pomembno vlogo v kooperativah igrajo tudi njeni člani, saj predstavljajo gonilno silo organizacije. S svojim delovanjem namreč upravljajo in nadzirajo aktivnosti kooperative in na ta način poskušajo uresničevati svoje cilje in želje. Glavne prednosti kooperative torej izhajajo iz njene sposobnosti spodbujati svoje člane k sodelovanju in povezovanja z drugimi kooperativami. To pa naj bi bili tudi glavni razlogi za to, da so kooperative bolj učinkovite v času gospodarskih kriz. Glavne omejitve, s katerimi se spopadajo kooperative pa so predvsem v tem, da je lastništvo razpršeno med mnoge člane, posamezni člani pa imajo omejeno spodbudo za spremljanje uspešnosti kooperative in dejansko sodelovanje pri njenem upravljanju in nadziranju. V kooperativah se pojavlja tudi problem obzorja, pri čemer člani niso naklonjeni vlaganju v kooperativo, a jo vseeno koristijo. Posledično imajo člani trenutne oziroma kratkoročne koristi in ne načrtujejo za prihodnji, dolgoročni uspeh organizacije, ki bi jim lahko prinesel še večji dobiček. Naslednji problem, s katerim se soočajo kooperative, je problem prostih jezdecev. Novi člani postanejo prosti jezdeci, torej niso zainteresirani za vlaganje v kooperativo, a uživajo enake pravice kot člani, ki so že dalj časa v kooperativi. Vendar pa problem prostih jezdecev verjetno ni tako resen, kot se pogosto predpostavlja, saj imajo kooperative na razpolago kar nekaj mehanizmov, da se lahko izognejo temu problemu, ali pa ga vsaj omejijo, kolikor je le mogoče.

Različne vrste kooperativ se različno odzivajo na gospodarsko krizo, in niso vse ostale neprizadete v času aktualne gospodarske krize. Pri tem je namreč potrebno upoštevati tako lastnosti posameznih kooperativ, kot tudi pravne ureditve ter gospodarske in družbene

dejavnike, ki vplivajo na življenjsko dobo kooperativ. Vendar pa so na splošno še vedno bolj odporne na učinke krize kot pa druga, profitno usmerjena podjetja, ki sledijo izrazito kapitalističnim načelom. Že zgodovinski pregled razvoja združništva prikazuje, da so se v času gospodarskih kriz kooperative izkazale za bolj odporne. Kooperative so odpuščale manjše število zaposlenih ter so zabeležile manjše število zapiranja podjetij, kot pa tradicionalna podjetja. Poleg tega so kooperative bolj prilagodljive na nove okoliščine in lahko zmanjšajo stroške, saj internalizirajo svoje transakcije s pomočjo vertikalne integracije. Kooperative so lahko tehnično bolj učinkovite, saj imajo odlične informacijske tokove. Ljudje, ki so povezani s kooperativami, verjetno bolj iskreno posredujejo informacije in jim tudi bolj zaupajo. Posledično pa se seveda zmanjšajo tudi stroški pridobivanja informacij. Pomemben prispevek, ki ga imajo kooperative h gospodarstvu, pa je predvsem ohranjanje tržne ureditve, saj spodbujajo šibkejše gospodarske subjekte, da se vključijo v trg.

Glavni razlog za učinkovito spopadanje kooperativ z negativnimi učinki gospodarske krize je njihov način upravljanja, ki izhaja iz kolektivne lastnine ter demokratični udeležbi pri dobičku in nadzoru. Zaradi tega imajo člani boljši nadzor na delovanjem kooperativ in lažje uresničujejo svoje cilje. Poleg tega kooperativa ni v tolikšni meri odvisna od kapitala iz finančnih trgov, saj po navadi svoj presežek namenja oblikovanju rezervnih skladov, ki predstavlja poseben vir sredstev, na katerega se lahko zanese kooperativa v kriznih situacijah.

Eden glavnih prispevkov, ki ga imajo kooperative pri zmanjševanju negativnih posledic gospodarske krize in pri povečevanju možnosti za preživetje gospodarske krize, je tudi njena vloga povezovanja dobičkonosnosti s solidarnostjo, kar omogoča ustvarjanje in zagotavljanje delovnih mest, s tem pa koristijo tako gospodarstvu kot tudi družbi.

6 LITERATURA

1. AJPES. 2013. *Informacija o poslovanju gospodarskih družb v Republiki Sloveniji v letu 2012*. Dostopno prek: http://www.ajpes.si/doc/LP/Informacije/Informacija_LP_GD_zadruga2012.pdf (3. avgust 2013).
2. Avsec, Franci, Dare Avsenik, Matija Kovačič in Bogdan Štepec. 1999. *Zadružništvo: temeljno usposabljanje*. Ljubljana: Zadružna zveza Slovenije.
3. Avsec, Franci, Judita Bencik, Emil Čeferin, Martina Lippai, Svetozar Polič, Bogdan Štepec in Ludvik Toplak. 1992. *Zakon o zadrugah s komentarjem*. Ljubljana: Gospodarski vestnik: Kmečki glas.
4. Birchall, Johnston in Lou Hammond Ketilson. 2009. *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*. Dostopno prek: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/3255/1/Resilience%20of%20the%20Cooperative%20Business%20Model%20in%20Times%20of%20Crisis.pdf> (26. julij 2013).
5. Bervar, Mitja. 2013. *Nagovor predsednika Državnega sveta Mitje Bervarja na 40. Letnem posvetu zadružnikov*. Dostopno prek: <http://www.ds-rs.si/?q=node/3694> (10. avgust 2013).
6. CECOP. 2005. *What is a cooperative?*. Dostopno prek: <http://www.cecop.coop/What-is-a-cooperative> (7. avgust 2013).
7. *Cooperative Development Institute*. Dostopno prek: <http://www.cdi.coop/index.html> (24. avgust 2013).
8. *Cooperatives Europe*. Dostopno prek: <http://www.coopseurope.coop> (7. avgust 2013).
9. Co-operatives UK. 2013. *What is a co-operative?* Dostopno prek: <http://www.uk.coop/what-co-operative> (19. junij 2013).
10. Cooperative Center Federal Credit Union. 2013. *What is a cooperative*. Dostopno prek: <http://www.coopfcu.org/about-us/what-is-a-cooperative.html> (21. julij 2013).
11. Europa. 2011. *Statute for a European Cooperative Society*. Dostopno prek: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/social_dialogue/126018_en.htm (26. avgust 2013).
12. European Commission. 2013. *Co-operatives*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/co-operatives/#h2-1> (10. avgust 2013).

13. Evropski parlament. *Poročilo o prispevku zadrug k izhodu iz krize*. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FTEXT%2BREPORT%2BA7-2013-0222%2B0%2BDOC%2BXML%2BV0%2F%2FSL&language=SL> (13. junij 2013).
14. Horvat, Marjan. 2013. Zadruga v svetu na pohodu. *Mladina* 4. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/119929/> (19. julij 2013).
15. *International Co-operative Alliance*. Dostopno prek: <http://ica.coop/en> (25. julij 2013).
16. International Co-operative Alliance. 2012. *World Co-operative Monitor*. Dostopno prek: http://issuu.com/euricse/docs/wcm2012_issuu?e=4821371/1894848 (27. julij 2013).
17. International Labour Organization. 2013. *Cooperatives today: Challenges and opportunities*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/actrav/info/pr/WCMS_213266/lang--en/index.htm (10. avgust 2013).
18. Kanjuo Mrčela, Aleksandra. 1999. *Lastništvo in ekonomska demokracije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
19. Mather, J. Warren in Homer J. Preston. 1990. *Cooperative Benefits and Limitations*. Dostopno prek: <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/cir1sec3.pdf> (8. avgust 2013).
20. Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije. 2011. *Zgodovinski pregled obrtnega združništva v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://www.ozs.si/Portals/0/Media/Dokumenti/OZS/Sekcije%20in%20odbori/Iris/Zadruga/Zgodovinski%20pregled%20obrnega%20zadrushnistva%20v%20Sloveniji.pdf> (26. avgust 2013).
21. Pavlin, Barbara. 2012. S kooperativami nad krizo. *Delo*, 16. oktober. Dostopno prek: <http://www.delo.si/gospodarstvo/posel/s-kooperativami-nad-krizo.html> (5. julij 2013).
22. Peterson, H. Christopher. 1992. The Economic Role and Limitations of Cooperatives: An Investment Cash Flow Derivation. *Journal of Cooperatives* 7. Dostopno prek: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/46284/2/Volume%207%20Article%205.pdf> (8. avgust 2013).
23. Roelants, Bruno, Diana Dovgan, Hyungsik Eum in Elisa Terrasi. 2012. *The Resilience of the Cooperative Model*. Dostopno prek: http://www.cecop.coop/IMG/pdf/report_cecop_2012_en_web.pdf (10. avgust 2013).
24. Sexton, Richard J. in Julie Iskow. 1993. What Do We Know About the Economic Efficiency of Cooperatives: An Evaluative Survey. *Journal of Cooperatives* 8. Dostopno prek: <http://purl.umn.edu/46389> (20. junij 2013).
25. *The Co-operative Group*. Dostopno prek: <http://www.co-operative.coop/corporate/widermovement> (19. junij 2013).

26. Von Pischke, J.D. in John G. Rouse. 2004. *New strategies for mobilizing capital in agricultural cooperatives*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/007/y5469e/y5469e04.htm> (25. avgust 2013).
27. Zadruga Slovenije. 2013 *Zadružništvo – temelj razvoja socialnega podjetništva v Sloveniji in po svetu*. Dostopno prek: <http://koop.pwd.si/zgodovina-zadruznistva> (29. junij 2013).
28. *Zadružna zveza Slovenije*. Dostopno prek: <http://www.zadruzna-zveza.si> (19. junij 2013).
29. *Zakon o zadrugah (ZZad-UPB-2)*. Ur. l. RS 97/2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200997&stevilka=4249> (14. junij 2013).